

verkorenen, die toegang hebben tot de *raz nihyeh* ('het mysterie van wat is' of 'het mysterie van wat zal zijn'). In *4QPaden van Gerechtigheid* (4Q420-421), en in mindere mate in *Instructie*, wordt wijsheid gecombineerd met voorschriften omtrent halacha, maar de Thora wordt niet expliciet genoemd of geprezen als de voornaamste bron van wijsheid. Dat laatste gebeurt wel in *4QWijsheidswerk* (4Q185) en *4QZaligsprekingen* (4Q525). Tenslotte benadrukken vele wijsheidsteksten uit Qumran de lof en verering die God toekomt. Goff slaagt er in om de niet-bijbelse wijsheidsteksten uit Qumran helder uit te leggen, ze te positioneren ten opzichte van zowel oudtestamentische als latere wijsheidstradities en ook om ze in een sociale context te situeren.

Mladen Popovic

A. Houtman, *Juwelen in een mestvaalt of parels voor de zwijnen. De waarde van joodse bronnen voor christelijke theologen*, Kampen/Utrecht/Leiden, PThU, 2007; 25 pp., geen prijsopgave, ISBN 9789073954793.

Deze boeiende inaugurale rede verdedigt de Judaïstiek als onderdeel van de theologie. In het eerste deel, een historisch overzicht van christelijke Judaïstiek, blijkt Houtmans expertise op het gebied van Targumstudies. Uiteenlopende motieven – apologie, anti-judaïsme maar ook het zoeken naar de 'historische Jezus' – liggen ten grondslag aan christelijke interesse in Rabbijnse bronnen. Het tweede deel commentarieert Mat. 7:6 ('Geef wat heilig is niet aan de honden etc.'), aangehaald in de liturgische afdeling van de Didache. Daarbij komt Houtman tot een overtuigende duiding. Wel blijft de vraag of interreligieuze dialoog een kwestie is van het ophelderen van misverstanden. De dynamiek van dialoog is van een andere aard dan die van filologische *Auklärung*. Niettemin een veelbelovende start.

Eric Ottenheijm

KERKGESCHIEDENIS

C. van den Broeke, *Een geschiedenis van de classis. Classicale typen tussen idee en werkelijkheid (1571-2004)* (Theologie en Geschiedenis), Kampen, Kok, 2005; 597 pp., € 39,90, ISBN 9043509930.

In deze studie, waarop de auteur in 2005 aan de Vrije Universiteit promoveerde (promotor C.P.M. Burger, copromotor J. Vree) is buitengewoon veel interessant materiaal over de (geschiedenis van de) classis samengebracht. De auteur wil daarmee laten zien welke klassicale typen er in de loop der eeuwen werden ontworpen dan wel in de praktijk van het kerkelijk leven ontstonden, hoe ze elkaar hebben beïnvloed en wat daarbij de kerkelijke en maatschappelijke context was. De aanleiding voor dit onderzoek lag in de fusie tussen de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland. Met die fusie trad een nieuwe kerkerde in werking. Daarbij verdwenen de (hervormde) Provinciale Kerkvergadering en de (gereformeerde) Particuliere Synode en kreeg de classis, als enige schakel tussen gemeente en synode een centrale plaats. Als ik het goed zie, beoogt de auteur met deze studie een geschiedenis van de classis te geven met het doel beter zicht te krijgen op het eigene van de classis in de PKN. Daar gaat zijn eigenlijke belangstelling naar uit, zo valt uit de inleiding op